Н. А. Фурсіна,

аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6806.2018.10.86

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ ТА КОНЦЕПЦІЙ ВОЄН

N. Fursina,

PhD Student, Kyiv National Economic University, Kyiv

EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF THE ARMED FORCES AND THE CONCEPTS OF WARS

У статті визначено, що війна — складне соціально-політичне явище, що представляє собою крайню форму вирішення соціально-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших суперечностей між державами, народами, націями, класами і соціальними групами. Війна може здійснюватися у вигляді військових конфліктів різного рівня. Стратегічна концепція держави пронизує всю військову сферу, об'єднуючи її та даючи відповіді на питання, чому, коли і як народ і його збройні сили ведуть війну. Вона є відображенням моральних цінностей ідеалів народу. Для тієї чи іншої культури, нації моральний аспект і легітимність стратегії може варіюватися дуже широко. Дослідження цих питань є жорстко прагматичною дисципліною.

На основі опрацювання навчально-наукової літератури систематизовано підходи в аналізі історичного розвитку концепцій війни. На основі опрацювання навчально-наукової літератури систематизовано підходи в аналізі історичного розвитку концепцій війни. У вивченні війни можна вказати дві полярні тенденції: морально-етичний підхід — коли війна розуміється як безумовне зло, оскільки вона пов'язана з загибеллю і стражданням людей; і підхід науковий — вважається об'єктивним, в рамках якого війна розглядається як нормальне соціальне явище. В статті розглянуто функції війни. В стародавньому світі вона виступала інструментом захисту тих народів, які зазнали нападу, і одним з важливих господарських механізмів. По суті, війна завжди силове вирішення соціальних конфліктів, як між державами, так і між окремими спільнотами.

Встановлено, що військова концепція відображає погляди її творців на військово-політичну обстановку в країні і в міжнародному оточенні, а також — до чинників, які на неї впливають. Як наслідок, будь-яка військова концепція має конкретно-історичний і тимчасовий характер.

The article states that the war is a complex socio-political phenomenon, which is the extreme form of solving socio-political, economic, ideological, as well as national, religious, territorial and other contradictions between states, peoples, nations, classes and social groups. The war can be carried out in the form of military conflicts in different levels. The strategic concept of the state penetrates the entire military sphere by combining it and answering the question of why, when and how the people and its armed forces are waging war. It is a reflection of the moral values of the ideals of the nation. For a particular culture moral dimension and legitimacy of the strategy may vary widely. Research on these issues is a strictly pragmatic discipline.

On the basis of the development of educational science literature, approaches are systematized in the analysis of the historical development of the concepts of war. In the study of war, you can specify two polar tendencies: a moral and ethical approach — when war is understood as unconditional evil, because it is associated with the death and suffering of people; and the scientific approach — is considered objective, within which the war is regarded as a normal social phenomenon. The article deals with the functions of war. In the ancient world, it served as an instrument for the protection of those who were attacked and one of the important economic mechanisms. In essence, the war is always a forceful solution to social conflicts, both between states and between individual communities.

It is established that the military concept reflects the views of its creators on the military-political situation in the country and in the international environment, as well as to the factors influencing it. As a result, any military concept has a constant historical and temporary character.

Ключові слова: війна, військова стратегія, військова концепція.

Key words: war, military strategy, military concept.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах розвитку світової економіки спостерігаються тенденції ескалації локальних конфліктів. Виникнення локальних конфліктів та їх контроль є інструментом в конкурентній боротьбі та принциповою конкурентною перевагою. Історично простежувались еволюція війн та військових конфліктів. За 5,6 тис. р. (з 3600 р. до н. е.) на Землі відбулося близько 15 тис. військових конфліктів, в яких загинуло приблизно 3,5 млрд чоловік.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематикою питань виникнення війни і обґрунтування змісту армій займалися філософи, політичні і державні діячі Стародавнього Китаю, Індії, Стародавньої Греції та Риму, як-от: Демокрит, Аристотель, Платон, Ф. Веґецій та інші.

Одним з перших спробу розкрити призначення армії як знаряддя ведення війни з дошедших до нас джерел зробив давньо китайський полководець Сунь Цзи (6—5

ст. до н. е.). У сучасному світі дана тема продовжує активно досліджуватися.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження особливостей змін в розумінні війни як соціального явища та військових концепцій на протязі розвитку людства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток людства в усіх областях перебувало під дією збройних конфліктів. У кочових народів переміщення визначалися пошуками нових пасовищ, а причинами війни була здобич.

Римська імперія була створена військовим шляхом, війни же сприяли її падінню. Те ж справедливо і по відношенню до Германської імперії, створеної Бісмарком.

Війна — складне соціально-політичне явище, що представляє собою крайню форму вирішення соціально-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших суперечностей між державами, народами, націями, класами і соціальними групами.

Війна може здійснюватися у вигляді військових конфліктів різного рівня.

Таким чином, війна — це будь-який тривалий конфлікт між конкуруючими політичними групами, вирішуваний силою зброї. В основі ведення воєн лежить стратегічний план. Стратегічний план — це координування і спрямування всіх ресурсів країни або групи країн для досягнення кінцевої політичної мети.

Справжньою метою стратегічного плану повинен бути тривалий міцний мир. Стратегія — це мистецтво розподілу і застосування військових засобів, як-от збройні сили і ресурси, для здійснення цілей політики.

Військова стратегія (др.-грец. *στρατηγία*, стратегія — "искусство полководця") — наука про ведення війни. Охоплює питання теорії і практики підготовки до війни, її планування та ведення, досліджує закономірності війни, складова частина військової справи.

Стратегія — це спосіб досягнення перемоги у війні за допомогою загального плану і систематичного застосування заходів протидії противнику з урахуванням постійно мінливих обставин і обстановки.

Стратегія включає в себе мистецтво комбінувати підготовку до війни і послідовні операції збройних сил для досягнення мети війн. Стратегія вирішує питання, пов'язані з використанням для перемоги над ворогом як збройних сил, так і всіх ресурсів країни.

У деяких іноземних державах поділяються велика стратегія (стратегія війни в цілому) і мала стратегія (питання планування, підготовки та ведення операцій всіх видів різного масштабу).

Таким чином, стратегія ведення війни і зовнішньої політики є основним інструментом для захисту національних інтересів. Це розвиток дій в перспективі, на відміну від військової тактики, яка передбачає розташування і маневри підрозділів на конкретному полі битви.

Використовуються дипломатичні, інформаційні, військові та економічні ресурси в стратегії. Військова стратегія передбачає використання військових ресурсів, таких як люди, устаткування, інформація та ресурси противника, щоб отримати перевагу у війні.

Генерал-фельдмаршал Монтгомері (британський воєначальник Другої світової війни) підсумовував визначення стратегії таким чином: стратегія — це мистецтво розподілу і застосування військових засобів, як-от збройні сили і матеріалів для виконання мети політики. Тактика означає, диспозиції і контроль, збройних сил і техніки в реальному бою. Коротше кажучи: стратегія — це мистецтво ведення війни, тактика-мистецтво бою".

Ретроспективний аналіз розвитку найдавніших цивілізацій Європи, Китаю, Індії дає можливість констатувати періодичне загострення військових конфліктів.

До того ж коріння багатьох геополітичних тенденцій сьогодення можна розглянути, маючи певний рівень науково-історичної інформації. Війни стрясали світ понад два тисячоліття.

З самого початку історії нашого виду люди вели війну. Сучасні археологи стверджують, що першим збройним конфліктом *homo sapiens* в історії був геноцид з систематичним винищенням неандертальців.

Кроманьйонці і неандертальці аж ніяк не планували військові дії в великому масштабі, не складали "стратегічних планів", не аналізували хід битви за "фортеця Європа". Але, тим не менш, війна йшла: два розумних виду, що займають практично одну і ту ж екологічну нішу, що претендують на одні і ті ж ресурси.

Кроманьйонець і неандерталець неминуче повинні були перетинатися, а це призводило до "збройної конфронтації". Причому постійної збройної конфронтації: обидва види мали досить розвинений мозок, щоб аналізувати ситуацію і шукати шляхи успішної боротьби з противником у цій локації, причому на протязі всього свого життя. А оскільки вони дуже суттєво різнилися зовні, то були один для одного чужинцями. Це протистояння тривало багато тисяч, а то і десятки тисяч років.

За цей час неодноразово змінювався клімат в Європі, змінювалася (частково) флора і фауна. Але боротьба продовжувалася. Причому за результатами розкопок можна припустити, що переможцями були як одні, так і інші. Іноді перемагав кроманьйонець, іноді неандерталець брав реванш. В одних і тих же печерах можна знайти: кроманьйонський шар, неандертальський, знову кроманьйонський.

Зрозуміло, що побудована агресія нашого виду була величезною рушійною силою в розвитку людства: люди стали домінуючим видом на планеті. Хоча з моменту початку історії загинули мільйони людей за часів збройних конфліктів, велика частина нашого технологічного і соціологічного розвитку стала можлива завдяки війні.

Моральний і етичний розвиток війни, як і раніше, залишається ключовою людською взаємодією.

Аналіз праці філософів, політичних, державних діячів Стародавнього Китаю та Індії, Стародавньої Греції та Риму дозволяє порівняти їх теорії про армію. Одним з перших спробу розкрити призначення армії як знаряддя ведення війни і підкорення чужих армій зробив давньо китайський полководець Сунь Цзи (6—5 ст. до н. е.). У давньоіндійському пам'ятнику літератури "За-кони Ману" затверджувалася ідея про армію як засіб контролю, усунення та придушення, незадоволених поданих держави, говорилось про значення моральних сил армії у війні, про роль підготовки військ і їх постачання, про місце і роль полководця як керівника армії і вершителя долі війни. Проблеми армії розглядалися у військовій і в філософсько-політичній літературі Стародавньої Індії. Так, у трактаті про державний устрій брахмана Чанакья (IV ст. до н. е.) була висловлена думка про армію як знаряддя здійснення політики. Проблема армії в ідеології рабовласницького Риму займала чільне місце, що знайшло своє відображення в працях філософів, істориків державних і військових діячів. Так, Тит Лукрецій Кар появу армії, як органу держави, пояснив об'єднанням людей в суспільство, що виникла в результаті договору між ними. Римські філософи та історики Стародавнього Риму розглядали армію з ідеологічних позицій, обґрунтовували класові інтереси, виправдовували загартницьку політику рабовласницького держави. Особливе місце серед літературних джерел про армію займає трактат історика Ф. Веґеція. У ньому узагальнені військові питання того часу і зроблений ряд якісно нових висновків про збройну боротьбу, мораль-но бойових і фізичних якостей їх народу і воїнів. Ф. Веґецію належить одна з найбільш вдалих спроб дати визначення армії. Він писав: "Словом армія називають деяке число легіонів, допоміжні війська, кавалерію і піхоту, зібрані для війни разом". Платон розглядав армію як орган держави, призначений для боротьби із зовні-

шніми і внутрішніми ворогами, підтримання порядку в суспільстві, забезпечення підпорядкування народу державним законам. Аристотель обґрунтував у своїх працях необхідність і природність армії для ведення "міжусобних воєн" між грецькими містами — полісами і зовнішніх "прикордонних воєн зі своїми сусідами". Демокрит вважав виправданим застосування армії в придушенні повстань, заколотів і смуту в державі. Він розглядав військо як природний засіб придбання власності, рабів і полювання на диких тварин. Платон і Аристотель відстоювали положення про те, що держава не може існувати без армії як знаряддя, за допомогою якого війна поставляє рабів. В епоху феодалізму панували релігійні погляди на армію. Аврелій Августин називав армію знаряддям Божого суду. Фома Аквінський оголосив воїнів і армію, що знаходяться на службі господньої. Ф. Вікторій і Ф. Саурець роль і місце армії в суспільстві вважали певними Божою волею. У XVI—XVII ст. проблема армії відбивалася в працях англійських філософів. Так, Т. Гоббс в армії бачив орган держави, знаряддя здійснення зовнішніх і внутрішніх воєн, вважав за необхідне підпорядкування армії, військового керівництва політичному. Французькі просвітителі XVIII ст. існування армії пов'язували з бідністю народних мас і розглядали армію як інструмент зміцнення влади монархів, а воїна — як військового професіонала і громадянина. У XIX ст. мислителі підійшли до розуміння класової суті армії, призначеної для захисту привілеїв панівного класу. Навіть досить короткий огляд військово-філософських джерел дозволяє зробити висновки, що проблема армії досліджувалася мислителями протягом усього часу існування людського суспільства. Були спроби виявлення походження армії, її значення і характеру, зв'язку з політикою, функції, місце та роль у державі і суспільстві.

"Війна є основне явище нашого світового еону. Це факт не тільки людської, соціальної та історичної життя, але і життя космічної. Геракліт казав, що війна носить загальний характер і що все вирішується через розбрат. Космічний характер війни впливав для нього з того, що світ є рух і охоплення вогнем. Гоббс стверджував первісний стан війни Світова історія в дуже великій мірі була війною, була історією воєн. Короткі мирні періоди, напр. остання чверть XIX ст., давали хибне уявлення, що для історії нормальний мир, а не війна."

Багато політичних науковців наголошують, що загальна основа політики як миру, так і війни, а саме прагнення до влади, робить їх двома невід'ємними частинами однієї і тієї ж соціальної діяльності. Блейні (1973) стверджує, що причини війни і миру з'єднуються один з одним: "Війна і мир не є окремими відсіками. Мир залежить від загроз і сили; часто спокій це наслідок діяльності минулих сил". Або сформульовано найбільш лаконічно: "У системі силової політики, немає ніякої різниці в натуральній формі між миром і війною".

Війна є засобом досягнення мети, зброю, яке може бути використане для хорошої або поганої цілі. Деякі цілі, для яких була використана війна, були прийнятні людство як цілком кінцеві: дійсно, війна виконує функції, які є важливими в будь-якому людському суспільстві. Вона була використана для вирішення спорів, дотримання прав, виправлення помилок: і це, безумовно, функції, які повинні служити впорядкуванню миру. Можна без перебільшення сказати, що ніколи не могло бути придумане жодного жорстокого, марнотратного або несправедливого методу для таких цілей, але це не змінює ситуацію. Ці формулювання нагадують сардонічне визначення "мир" Амвросія Бірце як "період обману між двома періодами бою" (Dictionary of the Devil), або знаменитий вислів Оруелла з 1984 року: "Мир — це війна". Діаметральна протилежність світу миру та війни як біполярного континууму — це погляд на чітку межу між двома умовами, що, таким чином, означає прикордонний переступ у переході від одного

стану справ до іншого. Наприклад, Броді (1973) стверджує: хоча війна являє собою людське насильство в її найбільш інтенсивній формі, це не просто насильство людини. Це ще щось, крім того, щось з відмінності і досить особливою конфігурацією. Характеристики цієї конфігурації охоплюють широкий спектр явищ, включаючи наступне: по-перше, війни мали тенденцію, починаючи з давнини, мати чіткий і різкий початок і однаково ясне і різке закінчення; і різні церемоніали брали участь як у ініціації, так і в припиненні війни. Найбільш відвертим захисником, мабуть, з цієї точки зору є Уелс (1967), який лаконічно стверджує: "Поняття деякої межі між війною та світом є або суперечливими, або незрозумілими". Або, як було сказано в класичні часи: "Inter bellum et pacem nihil medium" (немає середнього між війною і миром).

Але особливо інтенсивно проблеми армії стали досліджуватися в XIX ст. тому що значно збільшилася кількість воєн і зросло значення їх результатів. Певний внесок у розвиток наукових поглядів на армію виніс Ф. Енгельс. Тривалий час у вітчизняній військово-філософській думці панувало визначення армії, сформульоване Ф. Енгельсом як "організоване об'єднання озброєних людей, втримується державою з метою наступальної або оборонної війни". На основі історичних фактів Ф. Енгельсом було доведено, що форми організації армії і способи її використання багато в чому визначаються економічним фактором. Армія розглядалася в сучасному суспільстві як головне знаряддя пануючого класу, за допомогою якого вирішуються внутрішні і зовнішні політичні та інші завдання. Стан армії Ф. Енгельс розглядав в тісному зв'язку з характером, цілями війни, із загальним морально-політичним станом народу. Він показав, що в складі, організації, структурі, озброєнні, способах бойових дій армії проявляються риси того суспільного ладу, породженням якого вона є. Ф. Енгельсу належить заслуга розробки питань структури збройних сил в цілому і окремих родів військ, комплектування, озброєння, навчання військ, керівництва та управління ними, еволюції способів і форм збройної боротьби, розвитку засобів фортифікації і методів облоги фортець, розвитку артилерійського, військово-морського справ, служби тилу, матеріального постачання армії. Нині сутність армії визначається як "орган держави, призначений для проведення його політики засобами збройного насильства".

Збройні сили як формування виникли в період розпаду первісно-общинного ладу, викликаного розвитком продуктивних сил і виникненням на цій основі приватної власності. З родової "автоматичної" військової організації поступово виділилися постійні озброєні загоны, відстоювали спочатку інтереси роду в цілому, а в подальшому його заможної верхівки; утворилося загальне для всіх племен поєднання народного ополчення з загонами родової аристократії. На цій базі почався розвиток збройних сил перших рабовласницьких держав. У соціально-економічному відношенні воно було пов'язане перш за все з грабіжницькими нападами на інші племена, народи і держави з метою придбання рабів, а також з проведенням різних каральних походів. Уже в той час з'явилися майже всі форми збройних сил (військо) — постійні, наймані, міліційні і так далі. Але незалежно від форми сутність їх залишалася загальною — вони були знаряддям зміцнення панування рабовласників. Збройні сили рабовласницьких держав склалися з піхоти і кінноти, різних типів (легка, важка, змішана). У деяких державах створювалися флоти.

Із занепадом рабовласницьких держав і розкладанням первісних відносин у племен, що не знали рабовласництва (германці, слов'яни), складалася феодальна суспільно-економічна формація і на її основі — феодальні збройні сили, головними завданнями яких було утримання в покорі селян-кріпаків, захоплення нових земель, зміцнення феодально-кріпацького ладу. В епо-

ху складання і затвердження феодалних відносин професійні (наймані) війська переходили від одного панівного класу до іншого. Там, де феодалізм виростав безпосередньо з родового ладу, військо створювалося в основному з народного ополчення; ядром її були князівські (королівські) кінні військові дружини. В умовах розвинутого феодалізму і феодалної роздробленості народне ополчення в значній мірі втратило своє значення і збройні сили стали комплектуватися з лицарів — феодалів, які отримували земельні наділи від своїх монархів. Основним родом військ стала лицарська кіннота. Піхота, що складалася з челяді і селянства, грала підсобну роль. На Русі народне ополчення при загоновій системі організації війська в цей період, як і раніше зберігало своє значення.

У період розкладання феодалізму і зародження капіталізму зросла роль міст в будівництві ЗС. Міста володіли значними людськими контингентами, вільними від кріпацтва, і великими грошовими коштами. Вони стали центрами виробництва вогнепальної зброї, яке давало міським формуванням перевагу над лицарським військом.

З середини XV ст. в країнах Західної Європи почали створюватися постійні наймані збройні сили (армія). У Росії будівництво ЗС мало свої особливості: з другої половини XV ст. створюється Помісне військо, потім Стрілецьке військо, а з кінця XVII і початку XVIII ст. почалося будівництво регулярних ЗС.

Організаційна структура збройних сил, їх бойове застосування залежали від розвитку озброєння, перш за все артилерії і стрілецької зброї. Звільнення селян від кріпацтва створило необхідні передумови для існування масових збройних сил на основі загальної військової повинності. Великі зміни відбулися в озброєнні (вогнепальна зброя стає вирішальним засобом збройної боротьби) і організації військ (створюються дивізії постійного складу, які об'єднуються в корпуси, постійні органи тилу та інші). Потужний поштовх розвитку збройних сил дали 1-а і 2-я світові війни. Поява нових систем артилерії, літаків, танків, підводних човнів, вертольотів, ядерної зброї призвело до створення нових видів ЗС, родів військ, спеціальних військ.

На сьогоднішній день у веденні війни Збройні Сили поділяються на три основні види: є армія (Сухопутні війська), авіація (Військово-повітряні сили) і військовий флот (Військово-Морський Флот / військово-морські сили); частиною Збройних Сил може також бути Берегова охорона (хоча в багатьох країнах вона відноситься до поліції або є цивільним установою). Французька структура, скопійована багатьма країнами, включає три традиційних виду, і, як четвертий, жандармерія.

Військова концепція — система взаємопов'язаних поглядів на проблематику ведення військових дій, здійснення військової політики або військового будівництва, яка встановлюється державою, громадським рухом, партією або іншою політичною організацією для формалізації свого ставлення до військової справи або військової діяльності.

Як правило, військова концепція відображає погляди її творців на військово-політичну обстановку в країні і в міжнародному оточенні, а також — до чинників, які на неї впливають. Як наслідок, будь-яка військова концепція має конкретно-історичний і тимчасовий характер. Залежно від предметної області, її природи і характеру порушених проблем виділяють три види військових концепцій:

- військово-політичні концепції, які займаються оцінкою ролі, місця та меж застосовності військового насильства в міжнародних відносинах і політиці держави,

- військово-стратегічні концепції, які визначають цілі, завдання і способи їх вирішення, а також методологію будівництва і використання збройних сил, організацію та ведення збройної боротьби, підготовку країни до військового часу і т.п.

— військово-технічні концепції, які задають напрями при розвитку різних видів озброєння і способів їх застосування.

Військова концепція, як правило, невід'ємно пов'язана з політикою конкретної держави і визначає його військово-політичну концепцію. Військово-політичними концепціями зазвичай розглядаються один або кілька можливих варіантів реалізації військової політики з урахуванням зовнішньополітичної обстановки і внутрішньополітичного стану держави.

До типових військово-політичних концепцій можна віднести німецько-фашистську концепцію "світового панування", концепції США "глобальної політики", "двох з половиною" і "півтора воєн", радянські концепції "світової революції", "нового політичного мислення", "єдиного європейського дому" і "військово-політичного стримування".

СТРАТЕГІЯ "ДВОХ З ПОЛОВИНОЮ ВІЙН" — стратегічна концепція, що лежала в основі військової доктрини США з початку 80-х років до кінця 1991 р. Передбачала створення таких збройних сил, які дозволяли б США спільно з союзниками вести одночасно дві великомасштабні (звичайну або ядерну) війни (імовірно в Європі і на Близькому Сході) і одну "малу" локальну війну у відокремленому районі.

Військову концепцію, яка має стратегічні інтереси держави, називають військово-стратегічною. Військово-стратегічна концепція виражає певну трактування військово-політичних завдань та похідних від них стратегічних завдань, характеру і способів ведення збройної боротьби для досягнення найближчих або кінцевих цілей війни. Вона включає комплекс основоположних установок про цілі і способи військових дій, стратегічної спрямованості військового будівництва, розгортання і стратегічного застосування збройних сил, а також і інші питання стосовно конкретно складаються умов обстановки.

Поява нових стратегічних концепцій пов'язано зі зміною військово-політичних цілей держави, структурою і станом економіки, рівнем розвитку засобів збройної боротьби і з іншими найважливішими факторами життєдіяльності держави.

Змінювалися також військово-стратегічні концепції блоків. У кінці 60-х рр. одночасно з американською стратегією "гнучкого реагування" в НАТО виникла військово-стратегічна концепція "передової оборони", що припускає за рахунок швидкого розгортання мобільних з'єднань і частин збройних сил негайне і ефективне відображення наступальних дій агресора і відновлення цілісності території держави. Відповідно до положень цієї концепції був істотно розширено контингент американських сил і засобів в Європі, в тому числі створені угруповання "передового базування" і резерви в складі 4-х американських дивізій, перекинутих в разі потреби через океан.

Ця стратегічна концепція проіснувала аж до 1991 року і передбачала гнучкість оперативного реагування на будь-які наступальні загрози, швидке розгортання ВС.

З 1991 р в НАТО стала розглядатися концепція "скороченого передового присутності". Відповідно до неї допускався часткове виведення військ з передових позицій військового протистояння. В 1992 р. у зв'язку з об'єднанням Німеччини і розпадом ОВС стратегія "передових рубежів" втратила своє значення. Було прийнято нову військово-стратегічну концепцію "мобільного розгортання" зі створенням трьох ешелонів: "негайного реагування", "швидкого реагування" і "основних ударних сил".

У новій військово-політичній стратегії НАТО враховані докорінні зміни військово-політичної обстановки в світі, нові погляди на характер можливих воєн і передбачуваність розвитку подій. Зберігаються загальні і ядерні сили. Чисельність збройних сил і їх дислокація змінюються відповідно до оцінки ступеня військової заг-

рози. Передбачається, що попереджає висунення частини сил, в тому числі на території нейтральних держав.

Ключова роль у новій стратегічній концепції відведена можливості швидкого зосередження сил на будь-якому загрозовому напрямку і ефективну протидію противнику.

Військово-технічна концепція визначає сукупність основоположних настанов і принципів здійснення військово-технічної політики на певному етапі розвитку ЗС і їх технічного переоснащення для вирішення поточних, середньострокових і довгострокових військових завдань.

Вона передбачає склад найважливіших і основних військово-технічних завдань, зміст ключових військово-технічних проблем і необхідних (бажаних) термінів їх вирішення, основні напрямки науково-дослідних, дослідно-конструкторських і експериментальних робіт, орієнтування за розмірами і термінами виробництва найважливіших видів озброєння і військової техніки, використання нових наукових досягнень і передових технологій.

Поряд із загальнодержавною військово-технічної концепцією на її основі розробляються окремі функціонально орієнтовані військово-технічні концепції. У післявоєнний період до їх числа, насамперед, можна віднести: ядерну, ракетну, ракетно-космічну і інформаційну військово-технічні концепції, що знайшли реалізацію в передових державах світу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, у сучасних умовах війна представляє вищу, найбільш гостру форму прямого політичного протистояння ворогуючих сторін: між агресивними і миролюбними державами або між блоками агресивних держав. Головним засобом ведення війни є збройні сили та інші воєнізовані формування. Разом з тим, у війні використовуються і інші — як військові, так і невійськові — форми боротьби, в тому числі організація саботажу і терористичної діяльності на території супротивника. В даний час діє нова редакція Воєнної доктрини України, затверджена 24 вересня 2015 року президентом України Петром Порошенко. Згідно з останньою редакцією, Україна визначила своїм військовим супротивником Російську Федерацію: "Україна буде вважати своїм військовим супротивником іншу державу (коаліцію держав), дії якої (яких) кваліфікуються законами або міжнародно-правовими актами як збройна агресія. На сьогодні військовим супротивником вважається Російська Федерація". Потенційним військовим супротивником буде визнаватися держава (коаліція держав), дії або наміри якої (яких) матимуть ознаки загрози застосування військової сили проти України.

14 березня 2016 року президент Петро Порошенко підписав указ № 92/2016, яким ввів в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. "Про Концепцію розвитку сектора безпеки і оборони України".

Державна політика, військова політика і політичний процес сучасного світу — явища взаємопов'язані. З'ясування того, під впливом яких історичних обставин, політичних подій, позицій влади вона формується, який вплив надає на розвиток політичного процесу — теоретично і практично значуща проблема. Актуальність цього дослідження особливо важлива для сучасного українського політичного процесу, який розвивається в умовах реформування всіх сторін суспільного життя і вже протягом чотирьох років в стані гібридної війни.

Література:

1. Капто А.С. *Енциклопедія світу*: 2-е вид., уточн. и доп. — М.: Книга и бизнес, 2005. — С. 183.
2. Проект "Военная литература" Издание: Тактика — М.: Воениздат, 1987. — Режим доступу: <http://militera.lib.ru/science/tactic/01.html>

3. Флавій Вегедий Ренат. *Короткий виклад військової справи* // *Вісник древньої історії*. — М., Соцекгіз, 1940. — С. 84.

4. М. Бердяев *ЕКЗИСТАНЦІЙНА ДИАЛЕКТИКА БОЖЕСТВЕННОГО І ЛЮДСЬКОГО*. Глава 5, стр.305. — Режим доступу: http://krotov.info/library/02_b/berdyaev/1944_041_5.html

5. *Енгельс Ф. Армія* // К. Маркс, Ф. Енгельс. — Соч. Т. 14. — С. 5.

6. *Політологія. Енциклопедичний словник*. — М.: Вид-во Моск. Комерц. Ун-ту, 1993. — с. 27.

7. *Концепція* // *Советская военная энциклопедия*. — Москва: Военное издательство Министерства обороны Союза СССР, 1979. — Т. 4. — С. 333.

8. *Концепция военной* // *Военная энциклопедия* / П.С. Грачев. — Москва: Военное издательство, 1999. — Т. 4. — С. 171.

9. Рогозин Д.О.: *Война и мир в терминах и определениях*. Глава 5: *Военное искусство*. 5.36 *Стратегия двух с половинной войн*. — Режим доступу: <http://www.voina-i-mir.ru/chapter/5>

10. *Военно-энциклопедический словарь*. — М., 2009. — С. 205.

11. BLAINEY G. (1973) *The causes of war*. Macmillan, London.

12. SCHWARTZENBERGER G. (1950) *Peace and war in international society*. *Internat. Soc. Sci. Bull.* 2, 3, p. 336—47.

13. EAGLETON C. (1948) *International government*. Ronald Press, New York.

14. BRODIE B. (1973) *War and politics*. Cassell, London.

15. WELLS D. (1967) *The war myth*. Pegasus, New York.

16. Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/political/-292422.html>

References:

1. Kapto, A.S. (2005), *Entsyklopediia svitu* [Encyclopedia of the world], Knyha y biznes, Moscow, Russia.
2. Reznichenko, V.H. (1987), *Taktika* [Tactics], Voenizdat, Moscow, Russia
3. Flavii Vegezii Renat (1940), *Korotkyj vyklad vijs'kovoï spravy* [Brief statement of military affairs], Sotsekhiz, Moscow, Russia.
4. Berdyaev, N. (1952), "The existential dialectic of the divine and human", [Online], available at: http://krotov.info/library/02_b/berdyaev/1944_041_5.html (Accessed 30 Sept 2018).
5. Engels, F. and Marks, K. (1959), "Army", *Сочинения* [Writings], vol.14, Moscow, Russia
6. Aver'janov, Ju. I. (1993), *Politologija: Jenciklopedicheskij slovar'* [Politology. Encyclopedic Dictionary], Izd-vo Mosk. kommerch. un-ta, Moscow, Russia
7. Ministry of Defense Soviet Union (1979), "Concept", *Sovetskaia voennaia entsyklopediya* [Soviet military encyclopedia], vol.4, Voennoe izdatel'stvo Mynysterstva oborony SSSR, Moscow, Russia
8. Grachev, P.S. (1999), "Military concept", *Voennaia entsyklopediya* [Military encyclopedia], vol.4, Moscow, Russia.
9. Rogozin, D.O. (2011), "War and peace in terms and definitions". Vol.5, available at: <http://www.voina-i-mir.ru/chapter/5> (Accessed 30 Sept 2018).
10. Voenizdat (2009), *Voenno-entsyklopedicheskyj slovar'* [Military Encyclopedic Dictionary], Moscow, Russia
11. Blainey, G. (1973), *The causes of war*, Macmillan, London, UK.
12. Schwarzenberger, G. (1950), "Peace and war in international society", *Internat. Soc. Sci. Bull.*, vol. 2(3), pp. 336—347.
13. Eagleton, C. (1948), *International government*. Ronald Press, New York, USA.
14. Brodie, B. (1973), *War and politics*, Cassell, London, UK.
15. Wells, D. (1967), *The war myth*, Pegasus, New York, USA.
16. Interfax-Ukraine (2018), available at: <https://interfax.com.ua/news/political/-292422.html> (Accessed 30 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 09.10.2018 р.